

**BANK MOLİYAVIY BARQARORLIGINING MAZMUNI VA UNING  
NAZARIY JIHATLARI**

*Ilmiy rahbar: Umarov Ilhomjon Yuldashevich*

*Andijon davlat texnika instituti*

*“Buxgalteriya hisobi va menejment” kafedrası professori,*

**Anvarova Dildora Dolimbek qizi**

*Andijon davlat texnika instituti*

*Bank ishi va audit yo‘nalishi 4-kurs talabasi*

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada bank moliyaviy barqarorligi tushunchasining mazmuni va uning nazariy asoslari batafsil holatda tahlil qilinadi. Bank tizimining barqaror faoliyat yuritishi moliya bozorining ishonchliligi va iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishi uchun muhim omil ekanligi asoslab beriladi. Maqolada bank moliyaviy barqarorligining asosiy ko‘rsatkichlari, unga ta‘sir etuvchi ichki va tashqi omillar hamda bank faoliyatini barqarorlashtirishga xizmat qiluvchi nazariy yondashuvlar yoritiladi.

**Kalit so‘zlar:** bank tizimi, moliyaviy barqarorlik tushunchasi, bank risklari, likvidlik, to‘lovga qobiliyatlilik, kapital yetarliligi, moliyaviy xavfsizlik.

**Kirish.** Bank moliyaviy barqarorligi bu bank tizimining umumiy va individual bank darajasida o‘z faoliyatini uzluksiz va samarali davom ettira olish qobiliyati bo‘lib, u bozor shoklari, iqtisodiy notinchlik, kredit va bozor risklari kabi salbiy omillarga qaramay, mijozlar talablarini qondirish, aktivlar va majburiyatlar balansini saqlash va iqtisodiyotga xizmat ko‘rsatishni davom ettira olishni anglatadi. Mazkur tushuncha banklar va moliyaviy institutlarning risklarni boshqarish qobiliyati va tizimning barqarorligini o‘lchashda asosiy ko‘rsatkich sifatida qabul qilinadi.

Xalqaro Valyuta Fondi (IMF) va boshqa iqtisodiy tashkilotlar moliyaviy barqarorlikni moliyaviy tizimning shoklarni yutish qobiliyati va tizim faoliyatining uzluksizligi bilan ta‘riflaydi [1]. Bu ta‘rif doirasida banklar bozorning keskin o‘zgarishiga duch kelganda ham depozitlarni qaytarish, kredit portfelini boshqarish va aktivlarni mobilizatsiya qilish kabi funksiyalarni bajara oladi.

Bank moliyaviy barqarorligini chuqurroq tahlil qiladigan tadqiqotlarda bu tushuncha bankning risklarni aniqlash va boshqarish, kapital yetarliligi, likvidlik darajasi, aktivlar sifati va umumiy solvensiya ko‘rsatkichlarini barqaror ushlab turish qobiliyati bilan bog‘liq ekani qayd etiladi [2]. Masalan, xavfli kreditlar va bozor o‘zgarishlari bank kapitaliga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan taqdirda ham bank barqaror bo‘lishi uchun yetarli kapital bufirlariga ega bo‘lishi muhimdir.

Xalqaro standartlarga asoslangan nazariyada, bank moliyaviy barqarorligi tez-tez “bank tizimining stressga chidamliligi” kabi atamalar bilan izohlanadi. Bu nuqtai nazarga ko‘ra, bank moliyaviy barqaror bo‘lishi uchun nafaqat bozor inqirozlariga qarshi tura olishi, balki moliyaviy bozorning normativ funktsiyalarini uzluksiz bajarishi kerak. Shu jumladan, kredit ajratish, to‘lovlar tizimini qo‘llab-quvvatlash va depozitlarni qoplash kabi vazifalar muhim hisoblanadi.

Bank moliyaviy barqarorligini ta‘minlash nazariyasi bank kapitali va likvidlikning ahamiyatini ham alohida ta‘kidlaydi. Kapital yetarliligi bankning riskli aktivlari bo‘yicha yo‘qotishlarga mustahkam javob bera olishini ko‘rsatadi, likvidlik esa qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash qobiliyatini ifodalaydi. Xalqaro moliya tizimi ishtirokchilari, jumladan Basel III standartlari bilan tanilgan “Basel Committee on Banking Supervision” banklarni yuqori kapital va likvidlik talablarini saqlashga majbur qiladi, bu esa moliyaviy barqarorlikni kuchaytiradi [3].

Nazariy yondashuvlarda, bank moliyaviy barqarorligi doimo dinamik deb qaraladi, bankning moliyaviy holati vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib turadi va u bozor sharoitlariga moslashishni talab qiladi. Shu sababli moliyaviy barqarorlik statik holat emas, balki davomli boshqaruv va risk monitoringi jarayoni sifatida tasvirlanadi.

Xalqaro tadqiqotlarda, masalan Jan Kakes, Garry J. Schinasi va Aerdt Houben kabi olimlar bank moliyaviy barqarorligini moliyaviy tizimning resurslarni samarali taqsimlashi, risklarni boshqarishi va salbiy shoklarni yutishi qobiliyati sifatida ko‘rib chiqqan [4]. Ularning fikricha, barqaror moliyaviy tizim banklar orqali ishonchli kreditlar ajratish imkoniyatini ta‘minlaydi va iqtisodiy jarayonlarni qo‘llab-quvvatlaydi. Shu bois, bank moliyaviy barqarorligi - bu bankning har qanday iqtisodiy sharoitda o‘z xizmatlarini uzluksiz, ishonchli va xavfsiz taqdim etishi, risklarni boshqarishi va mijozlariga barqaror xizmat ko‘rsatishi qobiliyatidir, hamda moliyaviy tizimning mustahkam poydevorini yaratadi.

Bank tizimi - iqtisodiyotning eng muhim moliyaviy institutlaridan biri bo‘lib, u ham moliya bozorining ishonchliligini, ham umumiy iqtisodiy barqarorlik va o‘rishni ta‘minlashda markaziy rol o‘ynaydi [5]. Bank tizimining barqaror faoliyat yuritishi deganda banklar o‘z mijozlari, biznes va davlat oldidagi majburiyatlarni uzluksiz, samarali va xavfsiz bajarib, iqtisodiy shoklar, bozor o‘zgarishlari yoki moliyaviy notinchlik vaqtida ham asosiy funktsiyalarini bajara oladigan holat tushuniladi. Bu holat mamlakatda moliya bozorining ishonchliligi va investitsion muhitning mustahkamligini shakllantiradi. Avvalo, barqaror bank tizimi moliya bozorida ishonch muhitini yaratadi. Moliya bozori banklar, sug‘urta kompaniyalari, aksiyalar bozoridan iborat kompleks struktura bo‘lib, u iqtisodiyotning hamma sohalariga moliyaviy xizmatlar taklif etadi. Agar banklar doimiy ravishda o‘z faoliyatiga ishonch bilan qaraladigan holatda bo‘lsa, odamlar va korxonalar o‘z jamg‘armalarini banklarga joylashtiradi, depozitlar shakllanadi va kredit bozoriga sarmoya jalb etiladi. Bunday

ishonch bo'lmasa, depozitlar bo'yicha kapital bo'shashadi yoki bozor ishtirokchilari investitsiya qilishdan o'zlarini tiya boshlaydi, bu esa moliyaviy tizimdagi naqadar oson uzilishlar yuzaga kelish xavfini oshiradi.

Iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishi uchun bank tizimining qanchalik barqaror ekanligi bevosita ahamiyat kasb etadi. Banklar real sektor ya'ni ishlab chiqaruvchi korxonalar, kichik bizneslar va davlat loyihalari uchun kreditlash manbai bo'lib xizmat qiladi [6]. Samarali bank kreditlash tizimi mavjud bo'lgan mamlakatlarda korxonalar o'z ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va investitsion loyihalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon iqtisodiy o'sish, yangi ish o'rinlarini yaratish va eksport salohiyatini oshirish kabi ijobiy natijalarga olib keladi. Aksincha, bank tizimi barqaror bo'lmagan holatlarda kreditlash darajasi qisqaradi yoki banklar xavfsizlik nuqtayi nazaridan faoliyatni qisqartiradi, bu esa real sektorga kirib kelayotgan moliyaviy resurslarni kamaytiradi. Xususan, iqtisodiy inqiroz vaqtida banklar riskni kamaytirish maqsadida kredit siyosatini yumshatishdan voz kechadi, bu esa iqtisodiyotning uzluksiz o'sishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bank tizimining ishonchliligi shuningdek pul-kredit siyosatining samaradorligini ham oshiradi. Markaziy banklar ham barqaror bank tizimiga tayanib, boshqariladigan pul-kredit siyosatini amalga oshiradi. Bu siyosat inflyatsiyani nazorat qilish, foiz stavkalarini tartibga solish va milliy valyuta barqarorligini saqlash orqali makroiqtisodiy balansni ta'minlaydi. Shu tariqa markaziy banklar bank tizimi bilan hamkorlikda iqtisodiyotning barqaror o'sish yo'nalishini shakllantiradi. Shuningdek, bank tizimi barqaror bo'lsa, bu mijozlar jismoniy shaxslar va korxonalar uchun xizmatlarning sifatini oshiradi. Barqaror banklar innovatsion moliyaviy texnologiyalarni joriy etadi, raqamli xizmatlar va onlayn bank xizmatlarini taklif qiladi. Bu esa aholining moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatini kengaytiradi va turli qatlamlarga xizmat ko'rsatishda raqobatni kuchaytiradi. Natijada moliya bozorining samaradorligi oshadi va xaridor talablariga javob beruvchi xizmatlar kengayadi.

Mamlakat bank tizimining barqarorligi iqtisodiy politikani boshqarish jarayonida ham strategik ahamiyat kasb etadi [7]. Barqaror bank tizimi tufayli davlat iqtisodiy siyosat bo'yicha to'g'ri qarorlar qabul qiladi; masalan, investitsiyalar va eksport bo'yicha strategiyalarni rejalashtiradi, fuqarolar va biznes uchun kredit portfelini boshqaradi. Xalqaro tajriba ko'rsatadiki, milliy bank tizimi barqaror bo'lgan mamlakatlarda iqtisodiy inqirozlarni yengish qobiliyati yuqori bo'ladi va ular global moliya bozoridagi keskin o'zgarishlarga tez moslasha oladi. Masalan, O'zbekiston Prezidenti Markaziy bankning moliyaviy barqarorlik sharhlari asosida bank tizimining likvidlik, kapital monandlilik va muammoli kreditlar darajasi kabi ko'rsatkichlar barqaror ekanligini qayd etmoqda. 2025-yil birinchi yarmida likvidlik qobiliyati va kapital sifati yuqori bo'lishi bank tizimining ishonchliligini ko'rsatadi va u iqtisodiyotning uzluksiz faoliyatini ta'minlashiga hissa qo'shadi.

Banklar ishonchliligi nafaqat moliyaviy ko'rsatkichlarning yuqori darajasi, balki risklarni samarali boshqarish tizimi hamdir. Banklar o'z faoliyati davomida kredit risklari, operatsion va bozor risklarini tahlil qiladi va kamaytirishga harakat qiladi. Bu yo'nalishlarda amalga oshirilgan zamonaviy boshqaruv strategiyalari bank sektorining barqarorligini mustahkamlaydi va bozor ishtirokchilari uchun ishonchli muhit yaratadi.

Bank moliyaviy barqarorligi bankning o'z faoliyatini samarali, xavfsiz va uzluksiz davom ettira olishi hamda turli ichki va tashqi tahdidlar, risklar va bozor o'zgarishlariga chidamlilik ko'rsatish qobiliyatidir. Bank moliyaviy barqarorligining baholanishi amaliyotda bir qator asosiy ko'rsatkichlar orqali amalga oshiriladi. Xalqaro Valyuta Fondining "Financial Soundness Indicators" (Moliyaviy Barqarorlik Ko'rsatkichlari) bo'yicha moliyaviy institutlar salomatligi va tizim barqarorligi nazorat qilinadi; bu tizimda banklar uchun muhim indikatorlar orasida kapital yetarliligi, aktivlar sifati, boshqaruv sifati, daromadlilik, likvidlik va bozor risklariga sezgirlik mavjudligi ko'rsatiladi. Ushbu yondashuv CAMELS deb ataladigan global standart tizimining asosiy elementlarini ifodalaydi va bank salomatligini baholashda keng qo'llaniladi [8]. Bankning moliyaviy barqarorligini ko'rsatuvchi asosiy ko'rsatkichlar quyidagilardan iborat:

1. Kapital yetarliligi ko'rsatkichi bankning riskli aktivlariga nisbatan yetarli kapitalga ega ekanligini ko'rsatadi. Yuksak kapital yetarliligi bankning bozor shoklariga bardosh berish va yo'qotishlarni qoplay olish imkoniyatini oshiradi. Xalqaro standartlarga ko'ra, banklar minimal kapital talablarini saqlab turishi kerak.

2. Bank aktivlarining sifati, jumladan kredit portfelidagi mo'tadil va muammoli kreditlar ulushi, bankning moliyaviy sog'lomligini aniqlaydi. Past sifatli aktivlar bank uchun yo'qotish xavfini oshiradi.

3. Bankning ichki boshqaruv tizimi, risklarni boshqarish mexanizmlari va samarali menejment bankning barqarorligini shakllantiruvchi muhim omillardir. Samarali boshqaruv risklarni aniqlash va oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

4. Bankning daromadlilik darajasi mustahkam bo'lsa, bank o'z faoliyatidan foyda oladi va o'sishga investitsiyalarni yo'naltira oladi.

5. Bankning qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash qobiliyati - likvidlik holati bankning barqaror ishlashi uchun juda muhimdir. Moliya inqirozi vaqtida ham bank likvid aktivlar orqali majburiyatlarni bajara olishi lozim.

6. Bank bozor risklariga, xususan foiz stavkasi va valyuta kursi o'zgarishlariga qanchalik sezgir ekanligini ko'rsatadi, bu bankning bozor vaziyatidagi barqarorligini baholaydi.

Bank barqarorligiga ta'sir etuvchi ichki omillar sifatida bankning kapital tuzilishi, aktivlar sifati, boshqaruv tizimi, ichki risk nazorati, kredit siyosati kabi faktlar ajralib turadi. Masalan, bankning yuqori kapital salohiyati va sifatli aktivlar bankni iqtisodiy

shoklarga nisbatan bardoshli qiladi, bu esa bank faoliyatining uzluksizligini ta'minlaydi.

Tashqi omillar ham bank moliyaviy barqarorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ular orasida global moliyaviy bozor sharoiti, makroiqtisodiy barqarorlik, valyuta kursining o'zgarishi, siyosiy omillar, markaziy bank siyosati va iqtisodiy siyosatdagi o'zgarishlar mavjud. Masalan, global iqtisodiy inqiroz banklarning likvidligiga yoki kredit talabi va bozor sharoitiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, bu esa bank barqarorligiga tahdid tug'diradi.

Nazariy jihatdan bank moliyaviy barqarorligini tushuntirishda bir qancha yondashuvlar mavjud. Mikroprudensial yondashuv bankning individual moliyaviy sog'lig'ini baholashga qaratilgan bo'lib, u bank ichidagi ko'rsatkichlar, risklar va aktiv-passiv boshqaruv mexanizmlari orqali barqarorlikni ta'minlashga urg'u beradi [9]. Xalqaro Valyuta Fondining "Financial Soundness Indicators" tizimi aynan mikroprudensial ko'rsatkichlar majmuasini shakllantiradi.

Makroprudensial yondashuv esa butun moliyaviy tizimning barqarorligini ko'zda tutadi va bank tizimining o'zaro bog'liqligi, tizim xavfi va global shoklarga qarshi chidamliligini tahlil qiladi. Markaziy banklar makroprudensial siyosat orqali bank tizimida umumiy risklarni kamaytirishga intiladi, shu bilan jamiyatning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Nazariy jihatdan yondashuvlar bankning likvidlik riskini boshqarish va aktiv-passiv balansi strategiyasini optimallashtirishga qaratilgan kontseptual modellarni ham o'z ichiga oladi. Masalan, banklar aktiv va passivlarni boshqarish orqali likvidli va riskli aktivlar o'rtasidagi balansni ta'minlaydi, bu bankning bozor shoklariga nisbatan chidamliligini oshiradi.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, bank moliyaviy barqarorligi bankning uzluksiz va ishonchli faoliyat yuritishi, risklarni boshqarishi va moliyaviy shoklarga bardosh berishi qobiliyatidir. Ichki va tashqi omillar, shuningdek mikro- va makroprudensial yondashuvlar barqarorlikni ta'minlaydi. Barqaror bank tizimi moliya bozorining ishonchligini oshiradi va iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishiga hissa qo'shadi.

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. International Monetary Fund (IMF). Financial Soundness Indicators: Compilation Guide. Washington, D.C., 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki 2025-yil birinchi yarim yilligi uchun "Moliyaviy barqarorlik sharhi". <https://cbu.uz/uz/financial-stability/press-releases/3042752/>
3. Supervision B. Basel committee on banking supervision //Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision (September 2008). – 2011.
4. Schinasi, Garry. (2004). Defining Financial Stability. International Monetary Fund, IMF Working Papers. 04. 10.5089/9781451859546.001.

5. Raxmatjonovna A. N. BANK TIZIMINING TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Modern education and development. – 2025. – T. 26. – №. 3. – C. 194-200.
6. Bank ishi: Darslik / Sh. Z. Abdullayeva; O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. – T.: «Iqtisod-Moliya», 2017. – 732 b.
7. Toymuhamedov I. R. Bank ishi //Toshkent, TDIU nashriyoti. – 2010.
8. Lopez, Jose A. "Using CAMELS ratings to monitor bank conditions." Federal Reserve Bank of San Francisco, 1999.
9. The Theory of Financial Stability Meets Reality/ Nina Boyarchenko, Kinda Hachem, and Anya Kleyменова Federal Reserve Bank of New York Staff Reports, no. 1155. June 2025 <https://doi.org/10.59576/sr.1155>